

Hanna Stypa
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ROZWIJANIE KOMPETENCJI TŁUMACZENIOWEJ NA ZAJĘCIACH TRANSLACYJNYCH NA PRZYKŁADZIE PRZEKŁADU NIEMIECKICH ZWIĄZKÓW FRAZEologicznych

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2015.018>

Zarys treści: W artykule omówione zostały wybrane aspekty przekładu frazeologizmów z punktu widzenia dydaktyki translacji. Analiza pisemnych tłumaczeń przygotowanych przez studentów filologii germańskiej pozwoliła na stwierdzenie źródeł ewentualnych trudności i sformułowanie wniosków dotyczących rozwijania kompetencji tłumaczeniowej w ramach zajęć z zakresu translacji.

Słowa kluczowe: kompetencja tłumaczeniowa, dydaktyka przekładu, tłumaczenie pisemne

Wstęp

W literaturze przedmiotu związki frazeologiczne traktowane są jako jednostki języka przysparzające problemów w procesie translacji. Nierzadko mówi się wręcz o nieprzekładalności frazeologizmów. Nazywa się je „twardymi orzechami do zgryzienia” dla tłumaczy (por. m.in. Pociąg 2006; Szczęk 2002), a osoby podejmujące wyzwanie translatorskie porównuje z „dziadkami do orzechów”. Przyczyn trudności w przypadku przekładu związków frazeologicznych należy upatrywać w:

- kilkuczłonowym składzie strukturalnym tych jednostek,
- trwałości połączenia ich komponentów,
- złożonej strukturze semantycznej (stopień idiomatyczności, denota-

cja i konotacje, nacechowanie stylistyczne, przekazywany ładunek emocjonalny, a także polisemia lub homonimia).

Frazeologizmy to utarte związki wyrazowe, które stanowią semantyczną i leksykalną całość. Tłumaczenie dosłowne tych konstrukcji, czyli przekład poszczególnych komponentów, z reguły nie jest możliwy. Zabieg taki prowadzi zazwyczaj do powstania sformułowań absurdalnych, pozbawionych sensu, a w rezultacie do nieporozumień i zaburzeń komunikacji. Czasem literalna interpretacja związku frazeologicznego wywołuje efekt komiczny. Na takiej zasadzie funkcjonują żarty i dowcipy oscylujące między płaszczyzną znaczenia dosłownego i przenośnego. W procesie tłumaczenia frazeologizmów istotne jest uchwycenie i przełożenie sensu obrazu, metafory czy porównania zawartego w danym wyrażeniu (por. Lipiński 2000: 92–93).

Dodatkowym źródłem trudności w przekładzie związków frazeologicznych jest ich uwikłanie kulturowe, czyli wzajemne zależności między jednostkami języka a kulturową rzeczywistością, w której funkcjonują. Trafnie ujęła to M. von Ebner-Eschenbach, stwierdzając: „Duch danego języka wyraża się w jego nieprzetłumaczalnych słowach” (cyt. za: Lipiński 2000: 11). Frazeologizmy jako zwroty i wyrażenia typowe dla danego języka odzwierciedlają specyficzne doświadczenia historyczne określonej wspólnoty, często wyrażają to, co dla jej kultury i tradycji charakterystyczne i co nie istnieje w innych kręgach kulturowych. Dzięki swojej stosunkowo stabilnej formie związki frazeologiczne utrwalają realia obyczajowo-społeczne, ludzkie przekonania, poglądy na świat i stają się nośnikami norm, zwyczajów, stereotypów oraz symboli. Bezpośredni związek między etymologią jednostek języka a historią kultury jego użytkowników znajduje swój wyraz w refleksji J. Grimma (1880: 4, tłum. własne): „Są żywsze świadectwa istnienia narodów niż kości ich przodków, cmentarze i oręż, to języki, jakimi się porozumiewają”.

Celem tłumaczenia jest umożliwienie komunikacji ponad barierami kulturowymi i językowymi, czynienie znanym i zrozumiałym tego, co nieznanego i obcego. Tłumacz powinien zatem na podstawie tekstu wyjściowego, przy użyciu odmiennych środków językowych sformułować nowy tekst, który przeznaczony jest dla odbiorców innego obszaru kulturowego oraz który funkcjonuje w nowych warunkach kulturowych podobnie jak tekst wyjściowy (por. Małgorzewicz 2006: 170). Musi on wybierać pomiędzy pozostaniem wiernym oryginałowi a umożliwieniem zrozumienia go przez adresata i decydować, które aspekty są w przypadku danego tekstu/danej jednostki językowej istotniejsze: te należące do kultury i języka wyjściowego czy też docelowego. W odniesieniu do przekładu jednostek nacechowanych kulturowo W. Koller

(1972: 48, 52) wyróżnia tłumaczenie adaptujące (*die adaptierende Übersetzung*), w którym elementy kulturowe dopasowywane są do rzeczywistości kultury docelowej, i tłumaczenie transferujące (*die transferierende Übersetzung*), w którym elementy kulturowe charakterystyczne dla kultury języka wyjściowego są oddawane w języku docelowym. W przypadku przekładu frazeologizmów tłumacz dysponuje zazwyczaj następującymi możliwościami (por. Hejwowski 2006: 109):

1. Użycie związku frazeologicznego o bardzo podobnej formie i znaczeniu w języku docelowym.
2. Użycie ekwiwalentu funkcjonalnego, czyli zastąpienie frazeologizmu języka wyjściowego takim frazeologizmem języka docelowego, którego znaczenie jest podobne, choć przekazywany obraz inny.
3. Użycie ekwiwalentu niebędącego związkiem frazeologicznym, polegające na zastosowaniu pojedynczych leksemów, luźnych związków wyrazowych lub parafraz.

Frazeologizmy jako jednostki o złożonej strukturze semantycznej, wyrażenia specyficzne dla danego języka, świadczące o przynależności do określonego kręgu kulturowego mogą stanowić dla adeptów sztuki translatorskiej nie lada wyzwanie. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione wybrane aspekty przekładu związków frazeologicznych z punktu widzenia dydaktyki translacji. Chodzi m.in. o trudności, z jakimi borykają się studenci podczas wykonywania zadań translatorskich, o kategorie popełnianych błędów oraz o grupy frazeologizmów, których tłumaczenie nie sprawia większych kłopotów. Wyniki analizy prac studentów drugiego roku studiów pierwszego stopnia filologii germańskiej UKW w Bydgoszcy posłużą do sformułowania konkluzji dotyczących rozwijania kompetencji tłumaczeniowej.

Wyniki analizy prac studentów

Zadanie studentów polegało na przetłumaczeniu na język polski fragmentów tekstów w języku niemieckim zawierających związki frazeologiczne. Teksty nie były wcześniej omówione – uczący się nie zostali poinformowani, że występują w nich konstrukcje, które ze względu na swoją specyfikę mogą stanowić potencjalne źródło problemów w procesie przekładu. Przeprowadzona analiza prac pozwoliła na ujęcie frazeologizmów będących przedmiotem zadania translacyjnego w dwie grupy: 1) związki frazeologiczne niestwarzające trudności translacyjnych i niegenerujące błędów, 2) frazeologizmy stanowiące problem tłumaczeniowy.

Grupa 1

Grupa ta obejmuje frazeologizmy, których przekład na język polski nie sprawił studentom kłopotów – związki frazeologiczne zostały przetłumaczone poprawnie. W komentarzach do zadania uczący się oceniali je jako łatwe, rzadziej jako średnio trudne. Część wyrażen niemieckich i ich ekwiwalenty były studentom znane, nie zachodziła konieczność sięgnięcia do słowników lub innych pomocy. W pozostałych przypadkach bez trudu można było odnaleźć polskie odpowiedniki w dostępnych słownikach niemiecko-polskich. Czynnikiem ułatwiającym tłumaczenie był fakt, że omawiane jednostki i ich ekwiwalenty to frazeologizmy wykazujące daleko posuniętą analogię pod względem formy i treści.

1.1. Frazeologizmy somatyczne

den Kopf in den Sand stecken – chować głowę w piasek
den eigenen Ohren nicht trauen – nie wierzyć własnym uszom
jmds. rechte Hand sein – być czyjąś prawą ręką
sich etw. zu Herzen nehmen – wziąć sobie coś do serca
der Nabel der Welt – pępek świata

Błędów w tłumaczeniu nie stwierdzono również w przypadkach par wyrażen o takim samym znaczeniu i podobnym składzie leksykalnym, ale wykazujących drobne różnice strukturalne (użycie przyimków, walencja), które potencjalnie (przy tłumaczeniu dosłownym) mogą prowadzić do błędów interferencyjnych:

etw. mit eigenen Augen sehen – zobaczyć coś na własne oczy
jmdm. sind die Hände gebunden – mieć związane ręce

Frazeologizmy somatyczne należą do najliczniejszych, najczęściej używanych oraz najstarszych związków frazeologicznych w językach europejskich. Bazują one na tradycyjnej ogólnoludzkiej symbolice poszczególnych części ciała (por. Schatte 1996: 123). Do najbardziej produktywnych nazw części ciała należą *ręka*, *głowa* oraz *serce*. Ręka to moc obrończa, pomocna, sprawcza, błogosławiąca, twórcza, karząca, zwyciężająca wrogów. To symbol władzy i siły, często reprezentujący człowieka lub samego Boga. Głowa symbolizuje natomiast umysł, oświecenie i mądrość. Serce zaś to siedziba uczuć, temperamentu oraz życia duchowego (por. Kopaliniński 2001: 92, 351, 373).

1.2. Porównania ze zwierzętami

schlau wie ein Fuchs – przebiegły/chytry/szczwany jak lis
stolz wie ein Pfau – dumny jak paw
treu wie ein Hund – wierny jak pies
kämpfen wie ein Löwe – walczyć jak lew
sich fühlen wie ein Fisch im Wasser – czuć się jak ryba w wodzie

Obcowanie z naturą i obserwacja świata zwierząt przyczyniły się do powstania częściowo obiektywnych, częściowo subiektywnych analogii odnoszących się do ludzi. Człowiek przypisywał zwierzętom swoje (nierazko negatywne) cechy psychiczne i fizyczne oraz formy zachowania. Porównywalne położenie geograficzne, podobne warunki życia oraz wspólne dziedzictwo kulturowe (m.in. bajki zwierzęce Ezopa czy La Fontaine'a) wpłynęły na powstanie takich samych lub podobnych skojarzeń wyrażanych za pomocą konstrukcji językowych.

1.3. Frazeologizmy obrazowe, w których przedstawiany obraz jest taki sam

Jako frazeologizmy obrazowe interpretowane są konstrukcje, które u większości użytkowników języka wywołują takie samo lub zbliżone konkretne wizualne wyobrażenie (por. Burger 2003: 93):

den Ast absägen, auf dem man sitzt – podcinać gałąź, na której się siedzi
das fünfte Rad am Wagen sein – być piątym kołem u wozu
fünf vor zwölf – za pięć dwunasta
etw. / jmdn. aufs Abstellgleis schieben – odstawić coś/kogoś na boczny tor
die Spitze des Eisberges – wierzchołek góry lodowej

1.4. Frazeologizmy obrazowe, w których występują drobne różnice

Różnice te to np. inny człon rzeczownikowy, ale najczęściej pochodzący z tej samej domeny semantycznej, rozbieżności w kategorii liczby rzeczownika lub w liczbie komponentów frazeologicznych:

alles in einen Topf werfen – wrzucać wszystko do jednego worka
etw. auf eigene Faust machen – robić coś na własną rękę
jmdm. die Sterne vom Himmel holen – dać komuś gwiazdkę z nieba
das Eis brechen – przelamywać (pierwsze) lody

Grupa 2

W tej grupie ujęte zostały związki frazeologiczne, które były przyczyną mniejszych lub większych trudności translacyjnych.

2.1. Frazeologizmy wywodzące się z antyku grecko-rzymskiego, Biblii oraz dzieł literatury europejskiej

Konstrukcje tej proveniencji to tzw. interfrazeologizmy (frazeologizmy międzynarodowe), czyli utarte związki wyrazowe o wspólnym tle historyczno-kulturowym, które funkcjonują w różnych językach europejskich z zachowaniem takiego samego lub podobnego znaczenia i składu leksykalnego (por. Braun, Krallmann 1990: 79)¹. Zapewne wspólne korzenie i daleko posunięta analogia formalno-semantyczna wyrażen przyczyniły się do tego, że część interfrazeologizmów została przetłumaczona poprawnie:

die Büchse der Pandora – puszka Pandory (mitologia grecka)
das kleinere Übel – mniejsze zło (Sokrates)
Die Würfel sind gefallen. – Kości zostały rzucone. (Juliusz Cezar)
ägyptische Finsternis – ciemności egipskie (Biblia – Stary Testament)
ein Wolf im Schafspelz – wilk w owczej skórze (Biblia – Nowy Testament)
viel Lärm um nichts – wiele hałasu o nic (William Szekspir)
hässliches Entlein – brzydkie kaczątko (Hans Christian Andersen)

W przypadku tej grupy wyrażen uczący się podkreślali konieczność korzystania ze słowników dwujęzycznych. Mimo to nie ustrzegli się błędów wynikających prawdopodobnie z nierozpoznania frazeologizmu w tekście – prowadziło to do niewłaściwej interpretacji zdania oraz tłumaczenia dosłownego. Inną przyczyną mogło być zakończone niepowodzeniem zgadywanie znaczenia frazeologizmu na podstawie kontekstu:

Die Schließung des Stadions, die lange wie ein Damoklesschwert über uns schwebte, konnte doch verhindert werden. – *Póki piłka w grze, zamknięcie stadionu nie jest przesądzone. (Zamknięciu stadionu, które długi czas wisiał nad nami jak miecz Damoklesa, udało się jednak zapobiec.)

¹ Szerzej na temat interfrazeologizmów m.in. u Schatte (2006) i Szczęk (2010: 173–195).

Fraza *póki piłka w grze* nawiązuje co prawda do tematyki sportowej, jednak sens zdania oryginalnego został całkowicie wypaczony. Można stwierdzić, że student nie zrozumiał zdania.

*Jetzt bummeln sie und kurz vor der Prüfung gibt es dann wieder Heulen und Zähneknirschen. – *Teraz nic nie robią, a przed egzaminem znów będzie ryk i zgrzytanie zębami. (Teraz nic nie robią, a przed egzaminem znów będzie płacz i zgrzytanie zębów.)*

Należy przypuszczać, że autor tego tłumaczenia nie rozpoznał związku frazeologicznego *Heulen und Zähneknirschen* pochodzącego z Biblii i przetłumaczył go dosłownie jako luźny związek wyrazowy. Nie zaburza to procesu komunikacji, chociaż zestawienie *ryk i zgrzytanie zębami* brzmi nieco osobliwie.

2.2. Fałszywi przyjaciele tłumacza

Uczący się nie uniknęli błędów, których źródłem były *faux amis*. Studenci dali się zwieść podobieństwu formy w obu językach, nie uwzględniając odmiennych znaczeń związków frazeologicznych (por. Ehegötz 1989):

*Mit seinem Spendenaufwurf hatte er kein Glück, fast jeder gab ihm den Korb – *Nie miał szczęścia ze swoim apelem o datki, prawie każdy dał mu kosza. (Nie miał szczęścia ze swoim apelem o datki, prawie każdy mu odmówił.)*

Jmdm. den Korb geben ma dwa znaczenia: 1) 'odrzucić czyjeś oświadczenia' (polski ekwiwalent to *dać komuś kosza*), 2) 'komuś odmówić' (realizowane w powyższym zdaniu). Autor tłumaczenia nie korzystał z pomocy żadnego słownika i wpadł w pułapkę fałszywych przyjaciół tłumacza. Dziwi jednak brak refleksji po sformułowaniu zdania: propozycja studenta nie koresponduje z kontekstem.

Jednak nie w każdym przypadku potencjalnych *faux amis* uczący się popełniali błędy. W większości przykładów posługiwali się poprawnymi formami:

aus der Haut fahren ('bardzo się złościć, tracić panowanie nad sobą') – *wychodź z siebie* (a nie: *wyskakiwać ze skóry* 'doznawać gwałtownego uczucia radości', *wychodzić/wyłazić ze skóry* 'bardzo się starać')

das Herz an jmdn. verlieren ('zakochać się') – *stracić dla kogoś głowę* (a nie: *tracić serce dla kogoś* 'zniechęcać się do kogoś, przestawać lubić lub kochać kogoś')

in den Wind reden ('mówić bezskutecznie, bez efektu') – *rzucić grochem o ścianę/mówić jak do słupa* (a nie: *rzucić słowa na wiatr* 'składać obietnice bez pokrycia; lekkomyślnie wygłaszać nieprzemyślane opinie')

2.3. Frazeologizmy zawierające imiona lub nazwiska

Tłumaczenie tej grupy wyrażen okazało się większym wyzwaniem dla studentów. W części przypadków stosowali ekwiwalenty niefrazeologiczne podawane przez słowniki, co prowadziło do utraty ekspresywności i zabarwienia stylistycznego wypowiedzi:

Hinz und Kunz (negat.) – *wszyscy*

Hinz i *Kunz* funkcjonują obecnie jako nazwiska, ale faktycznie to formy zdrobniałe pochodzące od imion męskich *Heinrich* i *Konrad*, które w średniowieczu były bardzo rozpowszechnione i z czasem przypisano im konotację negatywną (por. Duden 2002: 364):

Ich fahre nie mehr auf diese Insel, da macht doch heute Hinz und Kunz Urlaub. – *Nigdy więcej nie pojadę na tę wyspę, wszyscy tam spędzają urlop.*

Aby nawiązać do zawartych w niemieckim frazeologizmie antroponiimów, można zaproponować inną wersję. Wydaje się, że dzięki temu zabiegowi wypowiedź nabiera nieco negatywnego zabarwienia. W tekście mowa o wyspie odwiedzanej głównie przez turystów z Niemiec, stąd też decyzja o wyborze tłumaczenia transferującego:

Nigdy więcej nie pojadę na tę wyspę, każdy Müller i Schmidt spędzają tam urlop.

Godna przytoczenia jest uwaga studenta, który skonfrontowany został z frazeologizmem *Otto Normalverbraucher* w poniższym zdaniu – obok zaproponowane przez niego tłumaczenie:

Otto Normalverbraucher hat sich im vergangenen Jahr nur 2,47 Paar neue Schuhe gekauft. – *Przeciętny Kowalski kupił w ubiegłym roku 2,47 par butów.*

„*Otto Normalverbraucher* było naprawdę bardzo mylące, na początku nie chciałem tego tłumaczyć, myśląc, że jest to imię i nazwisko. Ale po kilkukrot-

nym przeczytaniu tekstu, stwierdziłem, że jednak tak nie jest i skorzystałem ze słownika internetowego Pons”. Rzeczywiście omawiany związek frazeologiczny ma strukturę imitującą imię i nazwisko jakiejś osoby: *Otto* – prawdziwe imię męskie, *Normalverbraucher* – dosł. ‘zwykły, przeciętny konsument’, tworzący nawiązanie do znaczenia frazeologizmu. Osoba niedociekliwa i nieznająca tej konstrukcji może zostać wprowadzona w błąd. Biorąc pod uwagę kontekst – odniesienie do zachowań konsumpcyjnych Niemców – można tłumaczenie adaptujące zastąpić formą *przeciętny Niemiec/Schmidt/Müller*.

W przypadku frazeologizmów z antroponimami słowniki dwujęzyczne okazywały się często niewystarczającą pomocą, nie wszystkie jednostki tej grupy są w nich notowane. Nie znalazłszy szukanego wyrażenia, studenci pozostawiali fragmenty tekstu nieprzetłumaczone. Natomiast nierozpoznanie frazeologizmu skutkowało z reguły tłumaczeniem dosłownym:

Diesen Witz hat man sich schon erzählt, als der Alte Fritz noch im Sand spielte. – *Ten żart słyszałem, kiedy stary Fritz bawił się w piaskownicy.*

Powyższe tłumaczenie można zaklasyfikować jako niezgrabność translatorską, która nie zakłóca komunikacji, ale może budzić pewne zdumienie u polskich odbiorców. Żartobliwe nawiązanie do króla Prus Fryderyka II Wielkiego jest dla nich nieczytelne. Biorąc pod uwagę kontekst, można zaproponować następującą wersję: *To żart z brodą (i wąsami)*.

2.4. Frazeologizmy zawierające nazwy geograficzne i oparte na grze słów

Próby przekładu związków frazeologicznych z tej grupy zakończyły się w większości przypadków niepowodzeniem – dominuje tłumaczenie dosłowne, można więc przypuszczać, że frazeologizmy nie zostały rozpoznane:

So ein renommiertes Institut kann doch nicht von irgendeinem Professor aus Buxtehude geführt werden. – **Instytut o takiej renomie nie może być kierowany przez profesora z Buxtehude. (Instytut o takiej renomie nie może być kierowany przez profesora z Koziej Wólki/wiochy zabitej dechami/pipidówki².)*

Miasto o nazwie Buxtehude faktycznie istnieje – leży ono w północnych Niemczech, niedaleko Hamburga. Uczący się mogli zatem przypuszczać, że chodzi o miejscowość, jednak kontekst to wyklucza.

² *Wiocha zabita dechami* oraz *pipidówka* to wyrażenia pochodzące z języka potocznego, więc nie w każdym kontekście mogą być używane.

*So ganz ohne Vitamin B wird er die Baugenehmigung wohl nicht gekriegt haben. – *Bez witaminy B nie dostałby pozwolenia na budowę. (Bez znajomości nie dostałby pozwolenia na budowę.)*

B pochodzi od wyrazu *Beziehungen* ‘znajomości, stosunki, układy, koneksje’. Autor powyższego tłumaczenia opatrzył je komentarzem: „Nie rozumię. Jaki sens ma witamina B?”. W tym przypadku procesowi translacji towarzyszy pewna refleksja, która jednak nie pociąga za sobą dalszych kroków, błędna wersja pozostaje nieskorygowana. Mimo wszystko należy to uznać za zjawisko pozytywne.

Rozwijanie kompetencji tłumaczeniowej

Przeprowadzona korekta i analiza prac studentów pozwala na sformułowanie kilku uwag dotyczących rozwoju kompetencji tłumaczeniowej w procesie dydaktyki przekładu. Kompetencja tłumaczeniowa interpretowana jest za K. Hejwowskim (2006: 153) jako zespół umiejętności, wiedzy oraz cech i predyspozycji umożliwiający budowanie pomostu między językami i kulturami. Teoretycy i praktycy przekładu w zależności od przyjętych paradygmatów badawczych wymieniają wiele różnych elementów kompetencji tłumaczeniowej (por. m.in. Piotrowska 2007: 116–131; Kościółkowska-Okońska 2007: 217–223). Nawiązując do A. Małgorzewicz (2010: 146–148), jako minimum składników kompetencji tłumaczeniowej przyjęto następujące komponenty:

- kompetencję receptywną w języku źródłowym i kompetencję produktywną w języku docelowym,
- kompetencję kulturową,
- kompetencję fachową,
- umiejętność pozyskiwania informacji i ich przetwarzania,
- kompetencję w zakresie przeprowadzania oceny i korekty translatu.

W dalszej części uwaga będzie skupiała się na kompetencji receptywnej w języku źródłowym, umiejętności pozyskiwania informacji i ich przetwarzania oraz kompetencji w zakresie przeprowadzania oceny i korekty translatu.

Analiza wykazała, że w wielu przypadkach uczący się nie rozpoznali związków frazeologicznych pojawiających się w tekście. Wynika to z faktu ograniczonej znajomości frazeologii języka źródłowego, w tym przypadku języka niemieckiego. Wyjątek stanowią wyrażenia o wysokiej frekwencji, mające wspólne korzenie antyczne lub biblijne, a także konstrukcje bazujące na analogicznym obrazowaniu. Istotne jest zatem uczulenie studentów na możliwość występowania związków frazeologicznych w tekstach. Sygnałem pojawienia się frazeologizmu może być jego specyficzna struktura, np. formy

bliźniacze (dwa – rzadko trzy – wyrazy należące do tej samej części mowy połączone spójnikiem (i przymkiem): *weit und breit, mit Mann und Maus*) lub porównania (*aussehen wie Milch und Blut, dümmer, als die Polizei erlaubt*). Frazeologizmy można zauważyć także dzięki tzw. komponentom unikalnym, tj. wyrazom, które poza związkiem frazeologicznym nie występują (*Maulaffen feilhalten, keinen Hehl aus etw. machen*; por. Fleischer 1997: 37–38, 103, 106). Najbardziej charakterystycznym i prawie zawsze niezawodnym znakiem rozpoznawczym frazeologizmu jest jego specyfika semantyczna. Z jednej strony może to być niekompatybilność wewnętrzna polegająca na braku spójności znaczeń dosłownych poszczególnych składników frazeologicznych: znaczenia dosłowne wyrazów lub ich kombinacji są nielogiczne, powstają absurdalne obrazy lub sformułowania (*jmdm. Löcher in den Bauch fragen, zwei linke Hände haben*). Z drugiej zaś strony można mieć do czynienia z niekompatybilnością zewnętrzną, czyli niezgodnością na płaszczyźnie tekstu, kiedy to znaczenie dosłowne frazeologizmu koliduje ze znaczeniem całego tekstu. W wyniku wystąpienia niezgodności tego typu tekst traci spójność semantyczną, a proces jego rozumienia zostaje zaburzony (por. Hallsteinsdóttir 1999: 94–95). Sygnałem pojawienia się takich właśnie niekompatybilności jest przytoczony powyżej komentarz studenta w przypadku wyrażenia *Vitamin B*: „Niezrozumiałe. Jaki sens ma witamina B?” oraz uwagi zamieszczone w sytuacji nieprzetłumaczenia zdania zawierającego związek frazeologiczny, np. „Pojedyncze słowa rozumiałe, ale problem z połączeniem z kontekstem”.

Po rozpoznaniu frazeologizmu następuje dekodowanie jego znaczenia, podczas którego można wyróżnić fazę wstępną, polegającą na sformułowaniu hipotez dotyczących znaczenia danej konstrukcji. Wykorzystuje się przy tym zazwyczaj wiedzę ogólną, zasady logiki i prawdopodobieństwa, analizę relacji metaforycznych lub wizualizację (por. Hallsteinsdóttir 2003: 357–367). Analiza prac studentów wykazała, że niektóre osoby zatrzymały się na tym etapie: nieprawidłowe lub zbyt indywidualne asocjacje prowadziły do niewłaściwych konkluzji – zabrakło kolejnego etapu: weryfikacji przez kontekst. Można też, pomijając wspomniany etap wstępny, od razu sprawdzić znaczenie frazeologizmu lub odnaleźć ekwiwalent w słowniku. Autorzy analizowanych tłumaczeń korzystali wyłącznie z ogólnych słowników dwujęzycznych. W przypadku gdy dany frazeologizm nie był w nich notowany, poszukiwania zostały zakończone, a zadanie tłumaczeniowe nie wykonane lub wykonane fragmentarycznie. Świadczy to o braku wytrwałości i dociekliwości uczących się. W takiej sytuacji należy uświadomić studentom, że ogólne słowniki dwujęzyczne to nie jedyne źródło informacji dla tłumacza i nie powinno się ich traktować jako pierwszej i ostatniej instancji w procesie poszukiwania ekwiwalentów. Warto też uczulić

uczających się na fakt, że słowniki dwujęzyczne nie są wolne od niedociągnięć: zazwyczaj brakuje w nich informacji o charakterze pragmatycznym, kwalifikatory stosowane są niekonsekwentnie, zdarza się, że jako ekwiwalenty podawane są wyrażenia będące fałszywymi przyjaciółmi tłumacza (por. Szczęk 2011). Studenci przedkładają słowniki dwujęzyczne, kierując się błędnym przekonaniem, że znajdują się w nich gotowe rozwiązania, czyli ekwiwalenty tłumaczeniowe jednostek leksykalnych występujących w tekście wyjściowym (por. Hejwowski 2006: 29). Jako zaś główny powód unikania słowników jednojęzycznych uczący się wymieniają niezrozumienie umieszczonych tam parafraz semantycznych (por. Kautz 2002: 93). Zadaniem nauczyciela jest zatem przełamanie niechęci wynikającej zapewne z niewystarczającej znajomości języka obcego lub braku wiary we własne umiejętności i zachęcanie studentów do korzystania ze słowników jednojęzycznych. W przypadku związków frazeologicznych zaleca się jednojęzyczne słowniki frazeologiczne lub idiomatyczne, w których znajduje się bogatszy zasób haseł, parafrazy semantyczne połączone są z informacjami pragmatycznymi, umieszczone są przykłady użycia oraz nierzadko wiadomości etymologiczne, które mogą przyczynić się do szybszego zapamiętania frazeologizmu oraz sprzyjać właściwemu użyciu konstrukcji (por. Guławska-Gawkowska 2009: 450–452). Korzystanie z jednojęzycznych słowników frazeologicznych minimalizuje niebezpieczeństwo wpadnięcia w pułapkę fałszywych przyjaciół tłumacza czy popełniania błędów z zakresu morfologii frazeologizmów.

Jednakowo ważne jest uświadamianie uczącym się konieczności przeprowadzenia korekty gotowego przekładu. Uważne i krytyczne przeczytanie translatu powinno pomóc w zlokalizowaniu sformułowań pozbawionych sensu, niekorespondujących z kontekstem oraz skłonić do refleksji nad przyczyną semantycznych niekompatybilności. Analiza tłumaczeń studentów obnaża powierzchowny sposób ich pracy, brak wnikliwości w dążeniu do sensu oraz nieponoszenie odpowiedzialności za wykonany przekład.

Podsumowanie

Frazeologizmy jako wyrażenia charakterystyczne dla danego języka oraz elementy nacechowane kulturowo mogą przysparzać tłumaczom wiele problemów. Powyższe rozważania poświęcone były wybranym aspektom przekładu związków frazeologicznych w świetle dydaktyki translacji. W empirycznej części artykułu przedstawione zostały wyniki analizy pisemnych tłumaczeń przygotowanych przez studentów filologii germańskiej. Pozwoliło to na stwierdzenie źródeł ewentualnych trudności translacyjnych i sformuło-

wanie postulatów dotyczących efektywnego rozwijania kompetencji tłumaczeniowej. Uczący się preferowali strategię tłumaczenia adaptującego. Jako ekwiwalenty stosowali związki frazeologiczne o daleko posuniętej zbieżności formalno-treściowej, ekwiwalenty funkcjonalne lub odpowiedniki niebędące frazeologizmami (pojedyncze leksemy, luźnie związki wyrazowe). Analiza dowiodła, że nie wszystkie frazeologizmy stanowiły problem tłumaczeniowy – niektóre okazały się wręcz „prawdziwymi przyjaciółmi tłumacza”. Były to frazeologizmy somatyczne, porównania ze zwierzętami, konstrukcje wyrażające analogiczne obrazy, a także większość jednostek mających swoje źródła w antyku grecko-rzymskim, Biblii czy dziełach literatury europejskiej. Wyzwaniem, któremu studenci w większości przypadków nie sprościli i dosłownie tłumaczyli utarte wyrażenia, były związki frazeologiczne zawierające imiona, nazwiska, nazwy geograficzne oraz frazeologizmy oparte na grze słów. Przyczyną błędów w przekładzie były również *faux amis*. Wyniki analizy prac studentów wykazały potrzebę skupienia szczególnej uwagi w procesie dydaktycznym na kształtowaniu kompetencji receptywnej w języku niemieckim (rozpoznawanie frazeologizmów w tekście), umiejętności pozyskiwania informacji i ich przetwarzania (korzystanie z frazeologicznych/idiomatycznych słowników jednojęzycznych) oraz kompetencji w zakresie przeprowadzania oceny i korekty translatu (krytyczne podejście do wykonanego tłumaczenia).

Literatura

- Braun, P., Krallmann, D., 1990, „Inter-Phraseologismen in europäischen Sprachen”, [w:] *Internationalismen. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie*, P. Braun i in. (red.), Tübingen, s. 74–86.
- Burger, H., 2003, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin.
- Duden, 2002, *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Bd. 11, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Ehegötz, E., 1989, „Zur Problematik der «falschen Freunde des Übersetzers» im Bereich der polnisch-deutschen Phraseologie”, [w:] *Aktuelle Fragen der Lexikologie und Phraseologie slawischer Sprachen*, nr 4, Berlin, s. 33–42.
- Fleischer, W., 1997, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen.
- Grimm, J., 1880, *Geschichte der deutschen Sprache*, Bd. 1, Leipzig.
- Guławska-Gawkowska, M., 2009, „Frazeadydyktyka w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego”, [w:] *Studia Niemcoznawcze*, t. XLIV, s. 445–455.

- Hallsteinsdóttir, E., 1999, „Indizien der Phraseologizität. Erkennen und Verstehen von fremdsprachlichen Phraseologismen am Beispiel Deutsch als Fremdsprache”, [w:] *Deutsch als Fremdsprache. Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer*, nr 2, s. 93–97.
- Hallsteinsdóttir, E., 2003, „Das Verstehen idiomatischer Phraseologismen in der Fremdsprache Deutsch”, [w:] *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen*, H. Burger (red.), Baltmannsweiler, s. 357–367.
- Hejwowski, K., 2006, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa.
- Kautz, U., 2002, *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*, München.
- Koller, W., 1972, *Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Übersetzungsfälle*, Bern–München.
- Kopaliński, W., 2001, *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kościałkowska-Okońska, E., 2007, „Kształtowanie kompetencji tłumaczeniowej jako wyzwanie dydaktyczne”, [w:] *Warsztaty translatorskie IV/ Workshop on translation IV*, R. Sokolowski i in. (red.), Lublin–Ottawa, s. 217–231.
- Lipiński, K., 2000, *Vademecum tłumacza*, Kraków.
- Małgorzewicz, A., 2006, „Przekład jako medium rozumienia kultury i międzykulturowej integracji w kontekście językoznawstwa kognitywnego”, [w:] *Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu*, t. 2, L. Zieliński, M. Pławski (red.), s. 169–179.
- Małgorzewicz, A., 2010, „Entwicklung der translatorischen Kompetenz in der philologischen Ausbildung, illustriert am Beispiel eines postgradualen Aufbaustudienganges”, [w:] *Germanistische Linguistik extra muros – Aufforderungen. Linguistische Treffen in Wrocław*, vol. 5, I. Bartoszewicz i in. (red.), Wrocław–Dresden, s. 141–148.
- Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Piotrowska, M., 2007, *Proces decyzyjny tłumacza. Podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*, Kraków.
- Pociask, J., 2006, „«Trudny orzech do zgryzienia». Kilka uwag o tłumaczeniu stałych związków frazeologicznych”, [w:] *Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu*, t. 2, L. Zieliński, M. Pławski (red.), s. 191–199.
- Schatte, Cz., 1996, „Zu kulturbedingten Gemeinsamkeiten im phraseologischen Bestand des Deutschen und des Polnischen”, [w:] *Glottodidactica*, Vol. XXIV, s. 121–132.

- Schatte, Cz., 2006, „Zu Interphraseologismen in der Mehrsprachigkeitsdidaktik”, [w:] *Studia Germanica Gedanensia*, nr 14, s. 143–156.
- Szczęk, J., 2002, „«Eine harte Nuss zu knacken» – Zum Problem der deutsch-polnischen Translation von Phraseologismen (am Beispiel von Phrasemen mit Farbbezeichnungen)”, [w:] *Linguistische und didaktische Problemen der Translatorik. Polnisch-deutsche Konferenz zur germanistischen Linguistik. Ślubice, Oktober 2001*, Ch. Schatte (red.), Poznań, s. 179–192.
- Szczęk, J., 2010, *Auf der Suche nach der phraseologischen Motiviertheit im Deutschen (am lexikographischen Material)*, Dresden, Wrocław.
- Szczęk, J., 2011, „«Falsche Freunde des Übersetzers» – Zur Analyse der phraseologischen Entsprechungen in den deutsch-polnischen Nachschlagewerken”, [w:] *Phraseologismen in deutsch-polnischen und polnisch-deutschen Wörterbüchern. Theoretische und praktische Aspekte der Phraseologie und Lexikographie*, R. Lipczuk i in. (red.), Hamburg, s. 271–282.

In-class translator's skills development: translating fixed phrases

Summary

Fixed phrases may appear to be difficult to translate as they are language and culture specific. The paper addresses the question of translating selected aspects of phrases from the point of view of translator training. The empirical section presents the results of the analysis of the data collected from target texts produced by students of the German studies. The analysis then allows to delineate the areas of difficulty and, consequently, postulate effective training. It has been shown that not all phrases pose problems and, in fact, some of them have proved to be translators' 'true friends'. Among them one can find body and animal idioms, parallel imagery structures, phrases derived from ancient Roman or Greek sources, and phrases referring to the Bible or Western European literature.

Phrases that actually have been too difficult for the students to translate comprise first name and surname idioms, geographical names, and word play. The so called 'false friends' have also been the source of some of the mistakes.

In conclusion, it may be said that the above data analysis demonstrates the necessity to teach and reinforce receptive skills in the source language, effective information search and its analysis as well as target text evaluation and correction.

Keywords: translation competence, translation training, translation

